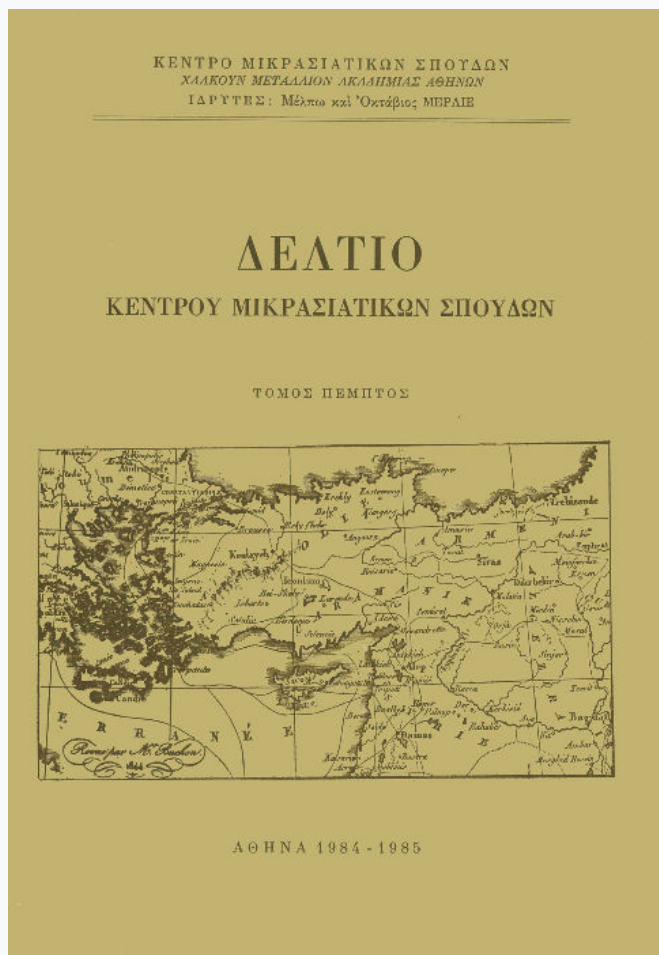

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 5 (1984)

Οι Γκαγκαούζοι και η καταγωγή τους

Αναστάσιος Ιορδάνογλου

doi: [10.12681/deltiokms.215](https://doi.org/10.12681/deltiokms.215)

Copyright © 2015, Αναστάσιος Ιορδάνογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιορδάνογλου Α. (1984). Οι Γκαγκαούζοι και η καταγωγή τους. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5, 391–409. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.215>

ΟΙ ΓΚΑΓΚΑΟΥΖΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥΣ*

Ἡ παρουσία πολλῶν φυλετικῶν ἐνοτήτων μὲ ξεχωριστὰ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὡς καὶ τὸν 19ο αἰῶνα προσεῖλκυσε ἐπανειλημμένα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν κατὰ τὸ παρελθόν. Παρ' ὅλα αὐτὰ μιὰ σειρά ἀπὸ προβλήματα ἐθνογραφικά, λαογραφικά, γλωσσικά κ.ἄ., πού ἀφοροῦν τὶς φυλετικὲς αὐτὲς ἐνότητες, ἀπαιτοῦν μιὰ περαιτέρω διερεύνηση λόγῳ τῆς σπουδαιότητος πού παρουσιάζουν.

Μία ἀπὸ τὶς φυλετικὲς ἐνότητες αὐτὲς, πὺ ἐξακολουθεῖ ὡς σήμερα νὰ εἶναι λίγο γνωστὴ στὴν ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία, εἶναι οἱ Γκαγκαούζοι, οἱ ὁποῖοι ὅπως εἶναι γνωστὸ ζοῦν στὴν περιοχὴ τῆς Βάρνας, τῆς Δοβρουτσᾶς, τῆς Βεσσαραβίας, κι ἓνα μικρὸ μέρος τους στὴν περιοχὴ τοῦ Διδυμοτείχου.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μὲ τὰ προβλήματα πού ἀφοροῦν τοὺς Γκαγκαούζους ἔχουν ἀσχοληθεῖ τόσο οἱ Βούλγαροι ἱστορικοί, ὅσο καὶ οἱ Ρουμάνοι καὶ οἱ Ρῶσοι. Ἡ βιβλιογραφία στὶς γλώσσας αὐτὲς εἶναι ἀρκετὰ πλούσια, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅμως ὅτι ἔχει ἐξαντλήσει τὸ θέμα. Κρίνω σκόπιμο ν' ἀναφέρω ἐδῶ τὴν προσπάθεια πού καταβάλλει ὡς σήμερα ὁ λαμπρὸς βούλγαρος καθηγητὴς κ. Emil Boyef τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας γιὰ νὰ διασώσει τόσο τὰ λαογραφικά ὅσο καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα τῶν Γκαγκαούζων, πράγμα πού θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεαι καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ὅσο ἀκόμα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν.

Τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ σύνταξη τῆς παρούσας μελέτης μᾶς τὸ ἔδωσε ἡ ὁμοιότητα πού διαπιστώσαμε ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλῆδες. Τὰ προβλήματα πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ μελέτῃ αὐτὴ ἀναφέρονται στὴν ὀνομασία *Γκαγκαούζοι*, στὶς περιοχὲς ὅπου εἶναι ἐγκαταστημένοι, στὴ γλώσσα τους καὶ κυρίως στὴν καταγωγὴ τους.

*Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Hasan Duman, διευθυντὴ τῆς *Bayezid Devlet Kütüphanesi* γιὰ τὴν εὐγενὴ καλοσύνη του νὰ μοῦ στείλει φωτοαντίγραφα ἄρθρων σχετικὰ μὲ τοὺς Γκαγκαούζους.

Α. Ὁ ὄρος Γκαγκαούζ

Τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης *Γκαγκαούζ* προσπάθησαν νὰ καθορίσουν πολλοὶ τουρκολόγοι, φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι. Οἱ περισσότεροι πιστεύουν ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ λέξη σύνθετη, ὅπου τὸ -αούζ εἶναι συνεπτυγμένη μορφή τοῦ *ἀγκούζ*, *ὀγκούζ* καὶ τὸ *γκαγκ-* πρόθεση τοῦ σημαίνει γνώρισμα, γενεὰ ἢ ἀκόμη παρακλάδι τῆς φυλῆς τῶν Οὐζών¹.

Μιά τελείως διαφορετικὴ γνώμη διατύπωσε ὁ Βούλγαρος ἀρχαιολόγος καὶ βυζαντινολόγος G. Balascev, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Γκαγκαούζοι πῆραν τὴν ἐπωνυμία τους ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus², ἰδρυτῇ τοῦ κράτους τῶν Ὀγούζων στὴ Δοβρουτσά³.

Ἀντίθετα ὁ Μάνωφ πιστεύει ὅτι ὁ ὄρος *Γκαγκαούζ* δὲν εἶναι γνώρισμα καμίας φυλῆς, γενεᾶς ἢ ἔθνους, γιατί ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει καμιά φυλὴ ἢ ἔθνος ποὺ νὰ ἐγκαταστάθηκε στὰ Βαλκάνια μετὰ τὴν ἐπωνυμία αὐτῇ. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὸν Μάνωφ, οἱ Πετσενέγοι, Κουμάνοι, Οὐζοι κ.ἄ. ἀφῆκαν ἴχνη στὴν ἱστορία σὲ ὀνόματα χωριῶν ὅπου ἐξῆσαν κάποτε, ὅπως Πετσενάγ, Κουμάνοβο, Οὐζλάρ κ.ἄ., γιὰ τοὺς Γκαγκαούζους δὲν ἔχουμε παρόμοια μαρτυρία. Καὶ αὐτὸς ὁ Γκαγκαούζος, ὅταν τὸν ρωτοῦν τὴ σημασία τοῦ ὄρου *Γκαγκαούζ*, ἀπαντᾷ *χριστιανός*⁴.

1. Th. Menzel, «Gagauzlar», *Islam Ansiklopedisi*, 4 (1945), σ. 706· Μάνωφ Ἀθανάσιος, «Ποῖοι εἶναι οἱ Γκαγκαούζοι», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 10 (1933), σ. 397. Ὁ ὄρος *Γκαγκαούζ* συναντᾶται καὶ ὡς *Γκαγκαβούζ*. Βλ. Κτενίδης Δημήτριος, «Λαογραφικὰ στοιχεῖα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Θουρίου, περιφερείας Διδυμοτείχου», *Θρακικά*, 43 (1969), σ. 107· Zajaczkowski Włodzimierz, «Gagavuz folkloru» (= Λαογραφία Γκαγκαούζων), *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi*, Ἄγκυρα 1975, σ. 233.

2. Ὁ Izzeddin Keykâvus εἶχε δύο ἀδελφία, τοὺς Rükneddin Kiliç Arslan καὶ Alâeddin Keykubat. Σύμφωνα μετὰ τὶς πηγές, τὶς τουρκικὲς καὶ τὶς ξένες, ἡ μητέρα τοῦ Keykâvus ἦταν ἡ Berdülîye Hatun, κόρη χριστιανῆς ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Ἀξιζεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ ἐπαιζάν σπουδαῖο ρόλο κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας του. Καὶ ὁ Kiliç Arslan ἦταν γιὸς χριστιανῆς ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο, ἐνῶ ὁ Keykubat τῆς Gürcü Hatun. Βλ. Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye* (= Ἡ Τουρκία τὴν ἐποχὴ τῶν Σελτζούκων), Κωνσταντινούπολη 1971, σ. 458· πβ. Osman Turan, «Keykâvus II», *Islam Ansiklopedisi*, 6 (1955), σ. 642-645.

3. G. Balascev, «Les relations entre l'empereur Michel VIII Paléologue et l'Etat des Ogouz nouvellement érigé avec son concours sur la côte ouest du Pont Euxin», *IIIme Congrès international des Etudes Byzantines*, Ἀθήνα 1930 (ἡ μελέτη δὲν ὑπάρχει στὸν τόμο· τὴ βρίσκουμε τυπωμένη στὴ Σόφια, τὸ ἴδιο ἔτος. Βλ. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 388).

4. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 398.

Τέλος ο F. Diefenbach θεωρεί τη λέξη *Γκαγκαούζ* σκωπτικό παρωνύμιο⁵· με την άποψή του συμφωνεί και ο Στ. Κυριακίδης⁶.

Υπογραμμίζουμε ότι ο όρος *Γκαγκαούζ* ήταν άγνωστος ως τα τελευταία χρόνια και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Ρώσους. 'Ακόμη και στη Βεσσαραβία, όπου εξακολουθούν να ζούν σε μεγάλο αριθμό, δεν ήταν γνωστό το πραγματικό τους όνομα⁷. Τόσο ο Jireček όσο και ο Μάνοφ τονίζουν ότι οι Γκαγκαούζοι συνήθως θεωρούν την έπωνυμία τους ύβριστική και αποφεύγουν να την αναφέρουν. Μάλιστα, όταν θέλουν να βεβαιωθούν αν ο συνομιλητής τους ανήκει στην ίδια κοινότητα ρωτούν: «σέν μιλλέτ μισίν;» (= είσαι από το ίδιο μιλλέτι;). Ούτε και τη γλώσσα τους ονόμασαν ποτέ *gagauzca* (= γκαγκαούζικα). Όταν ο Γκαγκαούζος ρωτούσε αν ξέρουν τη γλώσσα του, έλεγε: «σέν τούρκτσια μπιλιόρμουσουν;» (= ξέρεις τουρκικά;), ποτέ όμως δεν έλεγε: «σέν γκαγκαούζτσα μπιλιόρμουσουν;» (= ξέρεις γκαγκαούζικα;)⁸.

Β. Περιοχές εγκατάστασης των Γκαγκαούζων

Η ιστορία βρίσκει τους Γκαγκαούζους στα δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου, από τον Αίμο ή το άκρωτήρι Έμινε-μπουρνου μέχρι τις εκβολές του Δούναβη. Τα ιστορικά γεγονότα, οι γλωσσολογικές και λαογραφικές έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι Γκαγκαούζοι ήρθαν στην περιοχή αυτή από τη Μικρά 'Ασία το δεύτερο μισό του 13ου αί.

Κατά τα έτη 1750-1769, 1787-1791 και 1800-1812, το μεγαλύτερο μέρος των Γκαγκαούζων εγκατέλειψαν τα έδάφη της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, λόγω των πιέσεων των συμμοριών Dağlı, Kırcalı και των γνωστών πασάδων του Βιδινίου Pasbanoglu Osman και Kara Feyzi, πέρασαν το Δούναβη και εγκαταστάθηκαν στις νότιες περιοχές της Μολδαβίας και της Ουκρανίας (πρώην Βεσσαραβίας) και στο έσωτερικό της Ρωσίας σε μικρότερο αριθμό, όπου εξακολουθούν να ζούν ως σήμερα⁹.

5. L. Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas insbesondere der Aemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete*, Darmstadt 1880, τόμ. 2, σ. 116.

6. Στ. Κυριακίδης, *Η Αντική Θράκη και οι Βούλγαροι*, Αθήνα 1919, σ. 26.

7. Menzel, «Gagauzlar», σ. 706.

8. Μάνοφ, «Ποιοί είναι», σ. 398 και 399.

9. Güngör Harun, «Επιμέλεια της μελέτης του Mihail Ciachir Basarabyalı *Gagauzların tarihi* [= 'Ιστορία των Γκαγκαούζων της Βεσσαραβίας]», *Türk Dünyası Araştırmaları*, 20 (1982), σ. 227· Zajaczkowski Włodzimierz, «Gagauz», *The Encyclopaedia of Islam*, 2 (1965), σ. 971· Β. Ντ. Ντιατσένκο, «Γκαγκαούζοι», *Μεγάλη*

Στη Βουλγαρία, οί Γκαγκαούζοι είναι εγκαταστημένοι σέ κωμοπόλεις και χωριά κοντά στη Βάρνα¹⁰. Ἐπίσης τοὺς βρίσκουμε, σέ μικρότερο ἀριθμό, στὴν περιοχή ποὺ περικλείεται ἀπὸ τὴ γραμμὴ Βάρνας, Προβαδί, Σούμλας, Ράζγραδ, Τουτρακὰν καὶ Σιλίστριας.

Κατὰ τὸν Menzel, στὴ Βουλγαρία οἱ Γκαγκαούζοι, μαζί μὲ τοὺς Surkuz, δὲν πρέπει νὰ ξεπερνοῦν τὰ 100.000 ἄτομα¹¹.

Σοβιετικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, 7 (1979), σ. 528· Ἀ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 39, καὶ τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 372· Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· R. I. Bigaev - P. A. Danilov - M. U. Umarov, «Aspects du Folklore des Gagauzes de l'Asie Centrale», *Studia et Acta Orientalia*, III (1961-1962), σ. 31-45 (μετάφραση Harun Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 22 [1983], σ. 183-195).

10. Ὁ V. Marinov (βλ. Cebeci Ahmet, «Βιβλιοκρισία τῆς μελέτης τοῦ Vasil Marinov *Prinos kim izuçaveneto na bita i kulturata na TurtSITE i Gagauzite v Severoiztočna Bilgariya* [= Ἐρευνες σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Γκαγκαούζων στὶς βορειοανατολικὲς περιοχὲς τῆς Βουλγαρίας], Σόφια 1956», *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 [1974], σ. 525), σχετικὰ μὲ τὸ χωριὸ Κεστρίτς ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐποχὴ τῶν Τούρκων ὑπῆρχε ἐκεῖ ἓνα χωράφι κάποιου Γιαχιά Ἐφέντη, ὅπου οἱ Βούλγαροι ἐργάζονταν ὡς τσιράκια, ἐργάτες. Αὐτοὶ ὀνομάζονταν Γκαγκαούζοι ἐπειδὴ μιλοῦσαν τουρκικά. Γκαγκαούζοι ἔγιναν ἀκόμη καὶ οἱ Βούλγαροι ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὸ Yanbolu καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς, ἀφοῦ ἔμαθαν προηγουμένως τὰ τουρκικά. Σχετικὰ μὲ τοὺς Γκαγκαούζους τοῦ χωριοῦ Gânvursöğütçük ἢ Gânvur-Suyutçuk ὁ Marinov ὑπογραμμίζει ὅτι τ' ὄνομα τοῦ χωριοῦ σημαίνει Πηγὴ Βουλγάρων γιατί οἱ Τούρκοι ἔλεγαν τοὺς Βουλγάρους Gânvur. Ποτὲ δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ Τούρκοι, ὥστόσο οἱ Βούλγαροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μιλοῦσαν τουρκικά. Ἀκόμη καὶ οἱ Βούλγαροι ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὶς περιοχὲς Çirpan, Yanbolu, Kirkkilise ἐξοικειώθηκαν μὲ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα καὶ ἔγιναν Γκαγκαούζοι. Ἄρα Γκαγκαούζοι εἶναι, κατὰ τὸν Marinov, οἱ Βούλγαροι ποὺ μιλοῦν τουρκικά.

Ἀντίθετα, οἱ Μ. Μαραβελάκης - Α. Βακαλόπουλος, *Αἱ Προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 10-12, ἀναφέρουν ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Κεστρίτς (καὶ τοῦ Τζαφερλή) μετὰ τὸ 1882, ἀφοῦ οἱ Βούλγαροι τοὺς ἀφαίρεσαν τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησίαν, θέλησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἑλλάδα. Ἦρθε μάλιστα στὴν Ἀθῆνα τριμελὲς ἐπιτροπὴ ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ τῆς. Ὅσο γιὰ τὸ χωριὸ Gânvursöğütçük, ὑπογραμμίζουν οἱ ἴδιοι ἱστορικοὶ ὅτι εἶχε σχολεῖο καὶ ἐκκλησίαν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Γκαγκαούζοι διακρίνονταν γιὰ τὴν ἐντονὴ ἑλληνικὴ τους συνείδηση. Στὴν ἴδια κατηγορίαν ἀνήκαν καὶ τὰ χωριά Μπαλτζίκ, Καβάρνα, Παζαρτζίκ, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν βουλγαρικὲς οἰκογένειες πρὶν ἀπὸ τὸ 1878.

11. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· B. Sakarbalkan, «Krallık devrinde Bulgaristan

Στὴ Βάρνα κατοικοῦσαν λίγοι Γκαγκαούζοι. Οἱ μορφωμένοι τους, ἀπὸ ἄγνωστη αἰτία, ντρέπονταν, ἀπόφευγαν νὰ ὁμολογήσουν τὴν καταγωγὴ τους. Διήλωναν ὅτι εἶναι Βούλγαροι καὶ ὄχι Ἕλληνες. Μολαταῦτα, οἱ Βούλγαροι δὲν τοὺς προτιμοῦσαν καὶ δὲν φέρονταν εὐνοϊκὰ ἀπέναντί τους. Θεωροῦσαν γρουσουζιά νὰ παντρεύονται μὲ τὶς Γκαγκαούζες, ἐνῶ δέχονταν μὲ χαρὰ τὶς «ἀεράτες» Ἑλληνίδες¹².

Γιὰ τοὺς Γκαγκαούζους θρησκεία καὶ ἐθνικότητα ἦταν τὸ ἴδιο. Κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους πόλεμο ὑπεράσπισαν γενναῖα μόνοι τους τὴν Καβάρνα¹³ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Κιρκασίων καὶ μπασιμποζούκων Τούρκων. Διατήρησαν τὴ θρησκεία τους, παρὰ τοὺς διωγμούς, καὶ συγχωνεύτηκαν μὲ τοὺς Ἕλληνες. Σὲ πόλεις καὶ σὲ χωριά ὅπου ὑπῆρχε πλειονότητα Γκαγκαούζων διατηροῦσαν ἑλληνικὰ σχολεῖα. Οἱ Γκαγκαούζοι πῆραν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἔγιναν φανατικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὑποστηρίζοντας πάντα τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ὅμως τῆς Βουλγαρίας, ἡ ἀναγκαστικὴ φοίτηση τῶν Γκαγκαούζων στὰ βουλγαρικά σχολεῖα, ἡ στρατιωτικὴ θητεία, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ συν-οικέσια μὲ τοὺς Βουλγάρους, συνετέλεσαν ὥστε νὰ μάθουν οἱ Γκαγκαούζοι τὰ βουλγάρικα, ἀλλὰ καὶ νὰ συγχωνευτοῦν μὲ τοὺς Βουλγάρους¹⁴.

Στὴ Ρουμανία, οἱ Γκαγκαούζοι εἶναι ἐγκαταστημένοι στὰ παράλια τῆς Δοβρουτσᾶς. Δυστυχῶς δὲ γνωρίζουμε οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν γκαγκαούζικων χωριῶν, οὔτε καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων¹⁵. Ἐκεῖ ὁ ὅρος *Γκαγκαούζ*

'da Türk Eğitimi 1908-1944» (= Ἡ ἐκπαίδευση τῶν Τούρκων τῆς Βουλγαρίας τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας 1908-1944), *Türk Kültürü*, 29 (1965), σ. 41.

12. «Gagauzlar», *Rus İmparatorluğu Coğrafya Cemiyetinin Haberleri* (= Εἰδήσεις τοῦ Ἰδρύματος Γεωγραφίας τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας), τόμ. XL (μετάφραση Haver Aslan, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 17 [1982], σ. 225)· πβ. Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικαί*, σ. 13 καὶ 19· Menzel, «Gagauzlar», σ. 706.

13. Δ. Κ. Κράχτογλου, *Αἱ ἐν τῇ κομποπόλει Καβάρνη καὶ τοῖς πέριξ ἑλληνικοῖς χωρίοις ὑπὸ τῶν Κιρκασίων σφαγαί*, Ἀθήνα 1878.

14. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 398 καὶ 399· πβ. Manjo Stojanov, «La Littérature Bulgare - Grecque - Turque "Karamanlienne"», *Etudes Balkaniques*, 15.2 (1979), σ. 80· Pierre Nikov, *La Renaissance Bulgare à Varna et ses environs. Le Métropolitain Joachim et sa correspondance*, Σόφια 1934, σ. 198: «Οἱ δὲ Γκαγκαούστοι, ὁμιλοῦντες ἐν γένει τὴν Τουρκικὴν μόνον καὶ ἑνασμενιζόμενοι εἰς τὸν Ἑλληνισμόν αὐτῶν, εἰσὶν ἄποικοι πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκ τῆς Ἀσίας, καὶ κατοικοῦσι τὰ πέριξ τῆς πόλεως χωρία».

15. Γιὰ τὰ γκαγκαούζικα χωριά τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Δοβρουτσᾶς πρὶν ἀπὸ τὸ δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον βλ. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 400· πβ. «Gagauzlar», σ. 222.

έχει σημασία υποτιμητική: οί Ρουμάνοι τούς δέχονται ως μία κοινωνία ανθρώπων κατωτέρου επιπέδου¹⁶. Κατά τόν Καρπατ, ό όποιος κατάγεται από τή Δοβρουτσά, οί Τούρκοι τής περιοχής δέν έδειχναν πολύ ένδιαφέρον πρός τούς Γκαγκαούζους, ίσως έπειδή είχαν διαφορετική θρησκεία¹⁷. Προσπάθειες μέ σκοπό νά συνειδητοποιήσουν οί Γκαγκαούζοι τής Δοβρουτσάς ότι είναι Τούρκοι, έγιναν κατά τή δεκαετία του τριάντα, όταν πρεσβευτής τής Τουρκίας στο Βουκουρέστι ήταν ό Hamdullah S. Tannöver. Ό Τούρκος πρεσβευτής σχεδίαζε νά έγκαταστήσει τούς Γκαγκαούζους τής Δοβρουτσάς στήν Τουρκία, στο λεκανοπέδιο Μαρμαρά. Έπιθυμία του δέν πραγματοποιήθηκε γιατί ξέσπασε ό δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Οί 30-40 νέοι που στάλθηκαν στήν Τουρκία, χάρη στον Tannöver, άπόκτησαν τήν τουρκική ύπηκοότητα και ύπηρετούν ως γιατροί, δικηγόροι, δάσκαλοι. Μέ τήν υπό ήμ. 16 Σεπτεμβρίου 1943 άπόφαση του Έπουργείου Έσωτερικών, γράφτηκε στή σχετική στήλη τής ταυτότητάς τους ή φράση *Türk Ortodoks* (= Τούρκος Όρθόδοξος)¹⁸.

Σήμερα, τό μεγαλύτερο μέρος των Γκαγκαούζων ζει στή Ρωσία, στά νότια τής Μολδαβίας και τής Ουκρανίας (πρώην Βεσσαραβίας), στήν περιοχή Μπουτζάκ¹⁹. Πρωτεύουσα είναι ή πόλη Komrat, που έχει δύο ναούς λιθόκτιστους.

Σύμφωνα μέ τήν άπογραφή του 1970, οί Γκαγκαούζοι στή Ρωσία άνέρχονται σε 157.000 άτομα²⁰.

16. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707.

17. Karpas Kemal, «Gagauzların, tarihi menşei üzerine ve folklorundan parçalar» (= Έ καταγωγή των Γκαγκαούζων και δείγματα από τή λαογραφία τους), *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi*, 1975, σ. 163· πβ. Baydar Mustafa, *Hamdullah Suphi Tannöver ve anıları* (= Ό Χαμδουλλάχ Σουπχί Τανρήοβερ και τὰ άπομνημονεύματά του), Κωνσταντινούπολη 1968, σ. 154· Menzel, «Gagauzlar», σ. 706· «Gagauzlar», σ. 224: «Gagauzlar, kan akrabaları Osmanlılar tarafından hoş görülmezlerdi» (= οί Όθωμανοί δε δέχονταν μέ ευμένεια τούς Γκαγκαούζους, τούς εξ αίματος συγγενείς τους).

18. Baydar, *Tannöver*, σ. 159 και 160· M. Şakir Ülkütaşır, «Hamdullah S. Tannöver'e ait birkaç hatıra» (= Άναμνήσεις σχετικά μέ τόν Χ. Σ. Τανρήοβερ), *Türk Kültürü*, 45 (1966), σ. 68· Bilgây Esemeli, «Hamdullah S. Tannöver'in ardından» (= Μέ τό χαμό του Χ. Σ. Τανρήοβερ), *Türk Kültürü*, 45 (1966), σ. 70· C. Orhonlu, «Balkan Türklerinin durumu» (= Έ κατάσταση των Τούρκων στα Βαλκάνια), *Türk Kültürü*, 21 (1964), σ. 55.

19. Για τὰ σαντζάκια και τὰ γκαγκαούζικα χωριά στή Βεσσαραβία βλ. Güngör, «Επιμέλεια», σ. 211.

20. «G. A. Gajdarži - E. K. Kolca - L. A. Pokrovskaja - B. P. Tukan, *Gagauzko - Russko - Moldavskij slovar'*» (= Λεξικό γκαγκαουζικό - ρωσικό - μολδαβι-

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βεσσαραβία παλαιότερα²¹, δὲν ἦταν καλές. Οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Βαšköyü, ἐπαρχίας Komrat, χώρισαν τὴ μοναδικὴ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ σὲ δύο καὶ ἐνταφί-αζαν τοὺς νεκροὺς τοὺς σὲ χωριστὸ νεκροταφεῖο. Καὶ οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Beşalma δὲ διατηροῦσαν καλές σχέσεις μὲ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Γκαγκαούζοι τοῦ χωριοῦ Kongaz, ἐπαρχίας Izmaylon, ἦρθαν στὴ Ρωσία μὲ τὸν Ἑλληνα παπὰ τοὺς· οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ποὺ ἀνέρχονται σὲ δεκαπέντε οἰκογένειες, ζοῦν ἀκόμη σ' αὐτὸ τὸ χωριό²².

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς χώρες ποὺ ἀναφέρθηκαν, Γκαγκαούζοι ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα, σὲ 26 χωριά τοῦ Διδυμοτείχου, ὅπου ἦρθαν μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἀδριανουπόλεως. Τὸ 1955 ἀριθμοῦσαν 1.222 οἰκογένειες ἢ 6.095 ἄτομα²³.

Γ. Ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων

Κατὰ τὸν W. Zajaczkowski, ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων ἀνήκει στὸ νότιο ὅμιλο τῶν τουρκικῶν γλωσσῶν, σ' ἐκεῖνον ποὺ εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν τουρκικὴ τῆς Τουρκίας, τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τοῦ Τουρκμενιστάν. Ὡστόσο, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς φωνητικῆς καὶ τῆς μορφολογίας, τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς σύνταξης καὶ τῆς φρασεολογίας δὲν εἶναι πιά τουρκικά²⁴.

κό), Κριτικὴ Türker Acaroğlu, *Türk Dili*, 296 (1976), σ. 397· πβ. Λ. Α. Ποκρόφσκαγια, «Γκαγκαουζικὴ γλῶσσα», *Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα*, 7 (1979), σ. 528· Β. Ντ. Ντιατσένκο, «Γκαγκαούζοι», *Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα*, 7 (1979), σ. 529· Α. Caferoğlu, «Sovyet Rusya idaresindeki esir milletler» (= Ἔθνη αἰχμάλωτα στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση), *Türk Kültürü*, 21 (1964), σ. 32· Μ. Ν. Guboglu, «Social'nokul'turnoe razvitie Gagauzov» (= Ἡ κοινωνικο-πολιτιστικὴ ἐξέλιξη τῶν Γκαγκαούζων), *Izvestija Akademii nauk Moldavskoj SSR, Serija Obščestvennyh Nauk*, Kişinev, 3 (1977), σ. 59-66.

21. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707.

22. «Gagauzlar», σ. 224.

23. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 108· πβ. Menzel, «Gagauzlar», σ. 706· Α. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία*, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 39· Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικά*, σ. 13.

24. Zajaczkowski, «Gagauz», σ. 971· πβ. Λ. Α. Ποκρόφσκαγια, «Γκαγκαουζική», ὁ.π., σ. 528· «Gagauzlar», σ. 221: οἱ Γκαγκαούζοι διατήρησαν τὴ γλῶσσα τοὺς δυνατὴ καὶ καθαρὴ· ἐπίσης τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά τους, κάτω ἀπὸ δύσκολες συν-θήκες. Πβ. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 225 καὶ 227.

Κατὰ τὸν Kowalski, ἡ τουρκικὴ γλῶσσα ποὺ μιλιέται στὴν πεδιάδα τοῦ Δούναβη δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τριῶν γλωσσικῶν στρωμάτων. Τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν Κουμάνων· τὸ δευτέρου ἀνήκει σὲ ἀποίκους ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία (Anadolu), πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῶν Βαλκανίων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, καὶ τὸ τρίτο σὲ μεταναστεύσεις τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας²⁵.

Κατὰ τὸν Μάνωφ, ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων ἀφομοιώθηκε ἀρκετὰ μὲ τὰ ὀθωμανικά, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν κουμάνικη ἂν καὶ οἱ λαοὶ αὐτοὶ στὴν ἀρχὴ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἔθνος. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται, κατὰ τὸν Μάνωφ, καὶ ἀπὸ τὰ κουμάνικα χειρόγραφα τοῦ 1303, ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου στὴ Βενετία²⁶.

Ὁ Τοῦρκος γλωσσολόγος Α. Inan πιστεύει ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Γκαγκαούζων δέχτηκε, ἰδιαίτερα στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ σύνταξη, τὴν ἐπίδραση τῆς βουλγαρικῆς, ρωσικῆς, μολδαβικῆς κ.ἄ.²⁷

Τέλος, ὁ δάσκαλος καὶ κληρικός τῶν Γκαγκαούζων Mihail Ciachir γράφει ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἄποψη (τῆς ὁποίας τὴν προέλευση δὲν ἀναφέρει), ὅταν ἀποστάτησαν οἱ Ἕλληνες (Rum) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Anadolu) κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ σουλτάνος ἐξέδωκε φερμάνι καὶ τοὺς ἀπαγόρευσε νὰ μιλοῦν ἐλληνικά. Οἱ ζαπτιέδες τότε εἶπαν: Ὅποιος ἀποστατήσῃ, σηκῶσῃ μύτη (gaga = ράμφος), κεφάλι, θὰ μείνῃ χωρὶς γλῶσσα. Ἄν τολμοῦσε νὰ μιλήσῃ κανεὶς ἐλληνικά, οἱ ζαπτιέδες τοῦ ἔκοβαν τὴ γλῶσσα. Ἀπὸ τότε οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγιναν τουρκόφωνοι· μίλησαν μόνο τὰ τουρκικὰ καὶ ἔχασαν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ μιλήσουν καὶ νὰ μάθουν τὴν τουρκικὴ μετανάστευσαν στὰ βιλαέτια Βάρνας καὶ Δοβρουτσᾶς²⁸.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ Γκαγκαούζοι δὲν εἶχαν δική τους γραπτὴ φιλολογία. Ὡστόσο, πλῆθος ἀπὸ λαϊκὰ ποιήματα, τραγούδια, παροιμίες, ἀνέκδοτα, αἰνίγματα, παραμύθια μεταδίδονταν ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ. Οἱ Γκαγκαούζοι ἔγραφαν καὶ διάβαζαν τὰ τουρκικὰ χρησιμοποιοῦντας τὸ ἐλληνικὸ ἀλφάβητο: ἦταν τελείως ξένοι πρὸς τὴν τουρκικὴ φιλολογία καὶ εἶχαν γιὰ ἀνάγνωση τὰ καραμανλίδικα βιβλία ποὺ κυκλοφόρησαν ὡς τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν²⁹.

25. Παραπομπὴ ἀπὸ Karpat, «Gagauzların», σ. 167.

26. Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 392.

27. Α. Inan, «Atatürk ve devrik cümle» (= Ὁ Κεμάλ καὶ ἡ σύνταξη «ντε-βρίκ»), *Türk Kültürü*, 54 (1967), σ. 54· πβ. Necati Akder, «Dil ve felsefe» (= Γλῶσσα καὶ Φιλοσοφία), *Türk Kültürü*, 38 (1965), σ. 16.

28. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 219.

29. Baydar, *Tanrıöver*, σ. 155· πβ. Δ. Β. Βαγιακάκος, «Σχεδιάσμα περὶ τῶν το-

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ σύνταξη τοῦ γκαγκαούζικου ἀλφάβητου, στὶς προσπάθειες ὀριστικοποίησης τῆς ὀρθογραφίας καὶ στὰ πρῶτα δείγματα τῆς γκαγκαούζικης λογοτεχνίας, ἀπὸ τοὺς Γκαγκαούζους τῆς Βεσσαραβίας.

Ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς γλώσσας τῶν Γκαγκαούζων στηρίζεται σὲ ὕλικό ποῦ συγκέντρωσαν ἀπὸ γκαγκαούζικα χωριά τῆς Βεσσαραβίας οἱ Ρῶσοι V. A. Μοσκόν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., καὶ N. K. Dimitriev κατὰ τὰ τελευταῖα 30 χρόνια.

Μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. δὲν ὑπῆρχε οὔτε γραμμὴ στὰ γκαγκαούζικα. Ὁ M. Ciachir μετέφρασε, γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1904, τὸ Εὐαγγέλιο, διάφορες προσευχὲς κ.ἄ. Τρία ἔτη ἀργότερα καὶ μετὰ ἀπὸ αἴτηση τῶν ἀρμοδίων τῆς περιοχῆς, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας ἐπέτρεψε τὴ δημοσίευση βιβλίων στὰ γκαγκαούζικα. Τὸ ἴδιο ἔτος κυκλοφόρησαν διάφορα κείμενα θρησκευτικοῦ περιεχομένου στὴ γλώσσα τῶν Γκαγκαούζων, μὲ τὸ ρωσικὸ ὅμως ἀλφάβητο. Ἀκολούθησαν τὰ ἑξῆς βιβλία: *Ἱερὸν Εὐαγγέλιον* (1909-10), *Θεία Λειτουργία*, *Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης* (1911), *Ὁρες*, *Ψαλμοὶ* (Mezamir), *Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, *Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, *Προσευχὲς στὴν Παναγία* κ.ἄ.

Οἱ ἐργασίες ὅμως πάνω στὴν γκαγκαούζικη γραφὴ ἄρχισαν μετὰ τὸ δεῦτερο παγκόσμιό πόλεμο, ὅποτε συστήθηκε μιὰ ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν τουρκολόγο N. K. Dimitriev.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1957, μὲ διάταγμα τοῦ Προεδρείου τοῦ Ἀνώτατου Σοβιετ τῆς ΣΣΔ Μολδαβίας, ἡ γκαγκαούζικη γλώσσα ἀπόκτησε δικό της σύστημα γραφῆς. Οἱ Διονύσιος N. Θανάσογλου καὶ L. A. Pokrovskaja ἐτοίμασαν τὸ γκαγκαούζικο ἀλφάβητο καὶ τὴν ὀρθογραφία. Τὰ ὀχτῶ γράμματα τοῦ νέου ἀλφάβητου προέρχονταν ἀπὸ τὸ λατινικόν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὸ κυριλλικόν ἀλφάβητο.

Τὸ πρῶτο βιβλίον μὲ τὸ νέο ἀλφάβητο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Δ. N. Θανάσογλου: *Bucak'tan Sesler* (= Φωνεὲς ἀπὸ τὸ Μπουτζάκ), Κίσινεβ 1959. Ἀκολούθησαν τὰ δημοτικὰ ποιήματα τοῦ Γκαγκαούζου λαϊκοῦ ποιητῆ Δημήτρη Καράτοσμπαν *Ilk Lâf* (= Πρῶτη κουβέντα), 1963, *Yanıklık* (= Καὶ μὲς), 1968, *Bayılmak* (= Λιποθυμῶ), 1969, *Persengeler* (= Ἐπαναλήψεις), 1970· διηγήματα: *Alçak Saçak Altında* (= Κάτω ἀπὸ τὸ χαμηλὸ γέισο), 1966· συλλογὲς ποιημάτων τοῦ Δ. N. Θανάσογλου: *Çal Türküm* (= Παῖξε τραγούδι μου), 1966, *Adamın işleri* (= Οἱ δουλειὲς τοῦ ἀνθρώπου), 1969, *Hozluk* (= Εὐχαρίστηση), 1970· διηγήματα: *Bucak*

πωνυμῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962», *Ἀθηνᾶ*, 67 (1963-64), σ. 267.

Bucak, 1970· ποιήματα του Stepan Kuroğlu: *Bir Kucak güneş* (= Μιά άγκάλη ήλιο), 1969· Ν. Ι. Baboğlu: *Gagauz folkoru* (= Λαογραφικά Γκαγκαούζων), 1970.

Έκτος από τά έργα αυτά έχουμε και όρισμένα λεξικά όπως: Μ. Ciachir, *Dictionarul gagauzo[tiurco]-român*, Κίσινεβ 1938 (τό λεξικό αυτό έχει 3.000 περίπου λέξεις και είναι προορισμένο για τούς Γκαγκαούζους μαθητές που φοιτούν στα ρουμανικά σχολεία της Βεσσαραβίας)· Δ. Ν. Θανάσογλου, *Gagauz dilinin ortografiya lafligi* (= Όρθογραφικό λεξικό της γκαγκαουζικής γλώσσας), Κίσινεβ 1959· *Gagauzko-Russko-Moldavskij slovar'* (= Λεξικό γκαγκαουζικό-ρωσικό-μολδαβικό), που συντάχτηκε από τούς G. A. Gajdarzi, E. K. Kolca, L. A. Pokrovskaja και B. P. Tukan υπό τη διεύθυνση του καθ. Ν. Α. Baskakova, Μόσχα 1973. Στήν άρχή και τό τέλος του λεξικού αυτού, που έχει 11.500 λέξεις, δίνονται όρισμένες χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη γλώσσα, τη γραμματική και τη σύνταξη των Γκαγκαούζων³⁰.

Έδω θά πρέπει νά αναφέρουμε ακόμη ότι στο Κίσινεβ δημοσιεύεται γκαγκαουζική έφημερίδα, δεκαπενθήμερη, σά συμπλήρωμα της έφημερίδας *Moldava Socialista*³¹.

Α. Ό καταγωγή των Γκαγκαούζων

Σχετικά με την καταγωγή των Γκαγκαούζων υπάρχουν τέσσερις θεωρίες³²:

α) Οί Γκαγκαούζοι είναι άπόγονοι των Τούρκων (Κουμάνων, Πετσενέ-

30. G. Doerfer, *Die Gagusische*, ό.π., σ. 835· G. A. Gajdarzi κ.ά., *Gagauzko [...] Slovar'*, ό.π., σ. 398· Zajaczkowski, «Gagavuz folkloru», ό.π., σ. 233.

31. Karpat, «Gagauzların», σ. 165· Zajaczkowski, «Gagauz», σ. 972.

32. C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Hildesheim 1876, σ. 380: «Dunkel ist die Abkunft der heutigen Gagauzen, türkisch sprechender Christen in der Umgebung von Varna und in den Pontushäfen; einige halten sie für Abkömmlinge der Kumanen, deren Sprache in der That dem Türkischen sehr verwandt war»· και σ. 575: «Griechischen Ursprungs sind wahrscheinlich die Gagusen, Christen, die gleich den Kleinasiatischen Karamanlii und den Bazarjane am Azowischen Meere das Türkische als Muttersprache sprechen, nur dass sie es mit griechischen Buchstaben schreiben»· F. Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan*, Παρίσι 1882, σ. 479: «De ses 72 villages, quelques-uns sont le partage exclusif des Gagusai, Grecs de religion Chrétienne qui parlent le turc, et trois seulement sont exclusivement bulgares»· πβ. Στ. Κυριακίδης, *Ό Δυτική Όράκη*, ό.π., σ. 26· Men-

γων, Ούζων, Όγουζων) πού ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στα δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου από τα βορειοανατολικά των Βαλκανίων. Δέχτηκαν το χριστιανισμό με την επίδραση του Βυζαντίου, τόν 11ο αί. Κατά το διάστημα της Τουρκοκρατίας, οι Τούρκοι αδιαφόρησαν για τους Γκαγκαούζους, πού είχε σαν αποτέλεσμα να βρεθούν κάτω από την επιρροή των Φαναριωτών και των Βουλγάρων.

β) Οί Γκαγκαούζοι είναι Πρωτο-Βούλγαροι ή Βούλγαροι πού τουρκοφώνησαν. Αυτό αποδεικνύεται και από τις καλές σχέσεις πού είχαν μεταξύ τους, από τα ήθη και έθιμα, τη δημόδη προφορική λογοτεχνία κ.ά.

γ) Οί Γκαγκαούζοι είναι οί Σελτζούκοι Τούρκοι πού εγκατέστησε στη Δοβρουτσά ο σουλτάνος των Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus, τὸ 1263.

δ) Οί Γκαγκαούζοι είναι οί τουρκόφωνοι Μικρασιάτες, οί Καραμανλήδες.

Κατά τὸν Τούρκο ἱστορικό Κ. Karpat, ἡ πρώτη θεωρία, ἂν καὶ γοητευτική, στηρίζεται σὲ ὑποθέσεις, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἔχει λόγους πολιτικούς. Τὴν τρίτη ἐνισχύουν σημαντικά οἱ γλωσσολογικὲς ἐρευνες καὶ τὴν ἐπιβεβαιώνουν τὰ ἱστορικά γεγονότα. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι παραλλαγὲς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Γκαγκαούζων συναντοῦμε στὴ λαογραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Anadolu). Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, τὴν πηγὴ τῆς λαογραφίας τῶν Γκαγκαούζων μπορούμε νὰ τῇ βροῦμε στὰ δημοτικὰ τραγούδια πού οἱ ἴδιοι οἱ Γκαγκαούζοι ἔφεραν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία³³.

Ἔχουμε λοιπὸν τὰ ἱστορικά γεγονότα, τὶς γλωσσολογικὲς καὶ τὶς λαογραφικὲς ἐρευνες πού μαρτυροῦν ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι ἦρθαν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἡ ἐξακριβώση αὐτὴ σημαίνει ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι δὲν πρέπει ν' ἀνήκουν σὲ κάποια τουρκικὴ φυλὴ πού ξεκίνησε ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία, πέρασε τὶς στέπες τῆς Ρωσίας καὶ εγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν Αἰμο ἢ τὸ ἄκρωτήρι Ἑμινέ-μπουρνού μέχρι τὶς ἐκβολὲς τοῦ Δούναβη.

zel, «Gagauzlar», σ. 706· Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 208· Μάνωφ, «Ποιοί εἶναι», σ. 391 καὶ 395· Μαραβέλακης - Βακαλόπουλος, *Προσφυγικά*, σ. 10-13· M. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ἄγκυρα 1966, σ. 59· Karpat, «Gagauzların», σ. 166· L. Diefenbach, *Völkerkunde*, ὁ.π., σ. 116 καὶ 155.

33. Karpat, «Gagauzların», σ. 173· πβ. K. Yund, «Silifke, Irak, Bulgaristan ile Kırım'da söylenen atasözleri arasında karşılaştırmalar» (= Σύγκριση τῶν παροιμιῶν τῶν περιοχῶν Σελεύκειας, Ἰράκ, Βουλγαρίας καὶ Κριμαίας), *Türk Kültürü*, 26 (1964), σ. 39-41· Cebeci, «Βιθλιοκρισία», σ. 526· A. Inan, «Atatürk», ὁ.π., σ. 55· Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 231· L. Diefenbach, *Völkerkunde*, ὁ.π., σ. 116.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο οἱ Γκαγκαούζοι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν οὔτε Βούλγαροι ποὺ τουρκοφώνησαν.

Ἡ τρίτη κατὰ σειρά θεωρία ὑποστηρίζει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Σελτζούκων Izzeddin Keykâvus ἐγκατέστησε 20.000 περίπου Σελτζούκους Τούρκους στὴ Δοβρουτσά, Καβάρνα καὶ Μπαλτσίκ, τὸ 1263. Καὶ ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Keykâvus, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πῆραν καὶ τὸ ὄνομά τους³⁴.

Ὅπως ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Balasceν, τὸ περίεργο μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ εἶναι ὅτι ἡ Δοβρουτσά περιλήφθηκε στὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1319-1320, ποὺ σημαίνει:

α) Οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι, γιὰ ἄγνωστους λόγους, ἐγκατέλειψαν τὸ μουσουλμανισμό καὶ ἀσπάστηκαν τὸ χριστιανισμό³⁵.

β) Οἱ πληθυσμοὶ ποὺ μετατόπισε ὁ Keykâvus ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία πρὸς τὴ Δοβρουτσά ἦταν χριστιανοί.

Σύμφωνα ὅμως μὲ τὴν πρώτη περίπτωση θὰ πρέπει οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι ὄχι μόνο νὰ ἀλλαξοπίστησαν ὁμαδικά, ἀλλὰ νὰ πῆραν ἑλληνικά ὀνόματα, νὰ χρησιμοποιήσαν τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, νὰ ἀποδέχτηκαν συνήθειες ἀντίθετες στοῦ μουσουλμανισμό³⁶ καί, τὸ πιὸ σημαντικό, νὰ ἐγκατέλειψαν τὸ ἐθνικὸ τους ὄνομα *Σελτζούκοι* γιὰ νὰ τοὺς δώσουν οἱ γειτονικοὶ λαοὶ μετὰ ἀπὸ ἐξι αἰῶνες τὸ παρωνύμιο *Γκαγκαούζοι*. Μιὰ τέτοια ὑπόθεση ὅμως δὲ μαρτυρεῖται ἀπὸ καμιά πηγὴ καὶ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴν πραγματικότητα.

Κατὰ συνέπεια νομίζουμε ὅτι, οἱ πληθυσμοὶ ποὺ μετατοπίστηκαν τὸ 1263, δηλ. ἐφτά ἔτη μετὰ τὴν ἱδρυση τοῦ ἐμιράτου Karamanoğulları, ἦταν χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ τουρκόφωνοι Μικρασιάτες οἱ γνωστοὶ μὲ τ' ὄνομα Καραμανλήδες.

Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑποστήριξαν ὀρισμένοι ἐρευνητές, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, ὁ ὁποῖος γράφει: «Περίεργον. Καὶ οἱ Ἑλληνορθόδοξοι Γκαγκαούζηδες δὲν εἶναι Ἕλληνες; δὲν ἔχουσιν Ἑλληνικά ἦθη καὶ ἔθιμα; Καὶ ὅμως ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώρισα εἰς τὸ παρὰ τὴν Γκιουμουλτζίναν χωρίον

34. Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἂν οἱ Γκαγκαούζοι πῆραν τὴν ἐπωνυμία τους ἀπὸ τὸν Keykâvus, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴ διατηρήσουν καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

35. Karpat, «Gagauzların», σ. 169· P. Wittek, «Ankara bozgunundan Istanbul' un zaptına» (= Ἀπὸ τὴν ἡττα τῆς Ἀγκυρας στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως), *Belleten*, 7.27 (1943), σ. 562.

36. «Τὸ δεκαπενθήμερο τῶν Χριστουγέννων γίνεται ἀρκετὴ κατανάλωση κρέατος χοιρινοῦ» βλ. Βάγιας Δουλοῦδης, «Λαογραφικὰ Στοιχεῖα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Θουρίου, περιφερείας Διδυμοτείχου», ἐπιμέλεια Δ. Κτενίδης, *Θρακικά*, 43 (1969), σ. 117.

Μπουλάτκιοι τοιούτους, οί όποιοι καί παραδόσεις καί συνείδησιν Έλληνικήν είχον, αὐτοί δ' έαυτούς Καραμανλήδες άπεκάλουν, τούτέστι Έλληνας τουρκοφώνους εκ Καραμανίας τής Μικράς Άσίας έλθόντας»³⁷.

Ό St. Georgescu κάνει λόγο γιά τρεις θεωρίες σχετικά μέ την καταγωγή τών Γκαγκαούζων. Σύμφωνα μέ την πρώτη, οί Γκαγκαούζοι είναι Έλληνες, Ρωμιοί, Καραμανλήδες. Ήρθαν από την Μικρά Άσία (Anadolu), από την περιοχή Karaman· έχασαν την μητρική τους γλώσσα καί έμαθαν τουρκικά³⁸.

Ό Δ. Κτενίδης σέ μελέτη του γιά τή λαογραφία τών Γκαγκαούζων του χωριού Θουρίου, περιοχής Διδυμοτείχου, γράφει: «Η καταγωγή τών Γκαγκαβούζηδων, λέει ή παράδοση, είναι από την Μικρά Άσία. Κάπου εκεί στά ένδότερα τής χώρας αυτής κατοικούσε ό λαός αυτός όταν οί Τούρκοι έγιναν κύριοι τών άλλοτε βυζαντινών έδαφών»³⁹.

Τήν άποψη αυτή ενισχύουν, κατά τή γνώμη μας, καί τά παρακάτω κοινά σημεία ανάμεσα στους Γκαγκαούζους καί στους Καραμανλήδες.

α) Είναι τουρκόφωνοι· διάβазαν καί έγραφαν τά τουρκικά χρησιμοποιώντας τó ελληνικό αλφάβητο⁴⁰.

β) Τά όνόματά τους ήταν ελληνικά, ενώ τά επίθετα συνήθως τουρκικά καί τέλειωναν σέ -ογλου⁴¹.

γ) Στήν εκκλησία τó Ευαγγέλιο, ό Άπόστολος καί άλλες προσευχές διαβάζονταν στά τουρκικά⁴².

δ) Διακρίνονται γιά τήν έντονη θρησκευτική τους συνείδηση. Έκκλησιαστικώς υπάγονταν στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο⁴³.

37. Στ. Κυριακίδης, *Η Αντική Θράκη*, ό.π., σ. 18.

38. Έφημ. *Viata Romaneasca*, άριθ. φύλ. 336, έτος 1931. Παραπομπή από Güngör, «Έπιμέλεια», σ. 213.

39. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 108.

40. L. Diefenbach, *Völkerkunde*, ό.π., σ. 116 καί 181· Δ. Β. Βαγιακάκος, «Σχεδίσμα περί τών τοπωνυμιών καί άνθρωπωνυμικών σπουδών έν Ελλάδαί 1833-1962», *Άθηνά*, 67 (1963-64), σ. 267· Baydar, *Tanrıöver*, σ. 155· Άχιλλεύς Σαμοθράκης, «Λεξικόν Γεωγραφικόν καί ιστορικόν τής Θράκης από τών άρχαιότατων χρόνων μέχρι τής άλώσεως τής Κωνσταντινουπόλεως», *Άρχαίον Λαογραφικόν καί Θρακικόν Θησαυρόν*, 28 (1963), σ. 586-588.

41. Karpat, «Gagauzların», σ. 163 καί 173· G. Doerfer, «Die Gagausische Literatur», *Philologiae Turcicae Fundamenta*, τόμ. Β', Wiesbaden 1964, σ. 835· G. A. Gajdarži - E. K. Kolca - L. A. Pokrovskaja - B. P. Tukan, *Gagauzko - Russko Moldavskij slovar'* (= Λεξικό γκαγκαουζικό - ρωσικό - μολδαβικό), κριτική *Türker Acaroglu, Türk Dili*, 296 (1976), σ. 398.

42. Μάνωφ, «Ποίοι είναι», σ. 393· πβ. Μ. Γεδεών, *Ίστορία τών του Χριστού Πενήτων 1453-1913*, 1 (1939), σ. 72.

43. Güngör, «Έπιμέλεια», σ. 229· πβ. Μάνωφ, «Ποίοι είναι», σ. 394.

ε) Δεν είχαν δική τους γραπτή φιλολογία. 'Αντίθετα ήταν αναπτυγμένη ή δημόδης προφορική λογοτεχνία. Οί Γκαγκαούζοι διάβαζαν τὰ καραμανλίδικα βιβλία⁴⁴ πού τὸ περιεχόμενό τους ἦταν βασικά θρησκευτικὸ καὶ προέρχονταν ἀπὸ μεταφράσεις. 'Ανάμεσα στοὺς καταλόγους τῶν συνδρομητῶν συναντοῦμε καὶ μερικοὺς ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι⁴⁵ καὶ ἀπὸ τὴν 'Οδησσό⁴⁶.

στ) Ἐχουμε δύο ἱερωμένους, τὸν 'Ιωαννίκιο, πού γεννήθηκε στὸ χωριὸ Τυρίτζα κοντὰ στὸ Kazanlāk, καὶ τὸν 'Ιωάννη Σουμπούλογλου ἀπὸ τὸ 'Ιντζέσου τῆς Καισάρειας. 'Ο πρῶτος, ὑπογράφοντας σλαβικά ὡς Joanikij, δημοσίευσε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὴ *Θυσία τοῦ 'Αβραάμ* (1845), στὰ τουρκικά μὲ τὸ κυριλλικὸ ἀλφάβητο· ἐπίσης τὸ *Προσκυνητῆριο Τερουσαλὴμ* (1862), πάλι στὰ τουρκικά, μὲ τὸ ἑλληνικὸ ὁμῶς ἀλφάβητο, ὅπου συμπεριέλαβε καὶ τὴ *Θυσία τοῦ 'Αβραάμ*. Στὸ στίχο 53 τοῦ *Προσκυνητῆριου* μιλάει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας: «'Ισμὶμ 'Ιωαννίκιος ἄλεμὲ μαλίμ» (= τ' ὄνομά μου 'Ιωαννίκιος εἶναι γνωστὸ σὲ ὅλους)⁴⁷.

'Ο πατὴρ 'Ιωάννης Σουμπούλογλου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ὁ Stojanov μετατρέπει σὲ Ioan Zjumbulov⁴⁸, ἔγραψε τέσσερα βιβλία στὰ τουρκικά μὲ

44. Γιὰ τὰ καραμανλίδικα βιβλία πού ὑπάρχουν στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Σόφιας Κύριλλος καὶ Μεθόδιος βλ. Stojanov, «Littérature», σ. 79. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη πού κάναμε στὴ βιβλιοθήκη διαπιστώσαμε τὰ ἑξῆς, γιὰ τὶς ἐκδόσεις πού ἀναφέρει ὁ Stojanov:

α) *Νέος Θησαυρός...* 'Ατταλιαλὴ Σεραφεῖμ... Βενετία 1746. 'Η πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου στὰ καραμανλίδικα φέρει χρονολογία 1756. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, τόμ. Α', 1584-1850, 'Αθήνα 1958, σ. 30. 'Η πρώτη σελίδα τῆς ἐκδόσεως πού ἀναφέρει ὁ Stojanov ἦταν σχισμένη στὸ κάτω μέρος τῆς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ χρονολογία ἐκδόσεως.

β) *Ψαλτήριον Δαβίδ...* Σεραφεῖμ ραχεπτέν, 'Ενετίησιν 1783. 'Η ἡμερομηνία ἐκδόσεώς του, ὅπως ἐξακριβώθηκε, ἦταν τὸ 1782. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 63.

γ) *'Αζήμ πατησάχ μοναστήρ Κύκκονουν...* Κύπριζλη Μελέτιος ἱερομόναχος, 'Ενετίησιν 1806. 'Η ἐκδοσὴ πού εἶδαμε στὴ βιβλιοθήκη Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἶχε τὴ χρονολογία 1816. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 173.

45. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ 'Αστήρ* 1913, Κωνσταντινούπολη 1912, σ. 285.

46. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ 'Αστήρ* 1914, Κωνσταντινούπολη 1913, σ. 295.

47. Stojanov, «Littérature», σ. 77· S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Β', 1851-1865, 'Αθήνα 1966, σ. 57.

48. Stojanov, «Littérature», σ. 77.

τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο⁴⁹ καὶ ἓνα, τὸ *Προσκνητάριο Ἱερουσαλήμ* (1870), στὰ τουρκικὰ πάντα, μὲ κυριλλικὰ ὁμῶς γράμματα. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα πρῶτα ἔργα του, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «'Αζίμ βέ 'Αζίζ...», διαβάσουμε: «τάγιμα τεσεκοῦρ ἑτέριμ τοβασινῇ ἄρζουλέριμ ἐφέντημ παπᾶ Ἰωαννίκιος» (= πάντα εὐχαριστῶ, ζητῶ τὴν προσευχὴ [εὐχή] του, τοῦ γέροντα παπᾶ Ἰωαννίκιου).

Ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω προκύπτει ὅτι οἱ δύο κληρικοί, ὁ Ἰωαννίκιος καὶ ὁ Σουμπούλογλου, συνεργάζονταν μὲ σκοπὸ νὰ βοηθήσουν τοὺς τουρκόφωνους χριστιανούς οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀρχίσει φαίνεται νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν βουλγαρικά. Τὸ γεγονός αὐτό, ἂν πάρουμε ὑπόψη καὶ τὴ διακίνηση τῶν καραμανλίδικων ἐντύπων στὰ Βαλκάνια, δείχνει κατὰ παραπάνω ἀπὸ καλὲς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλῆδες, ὅχι ὁμῶς καὶ ὅτι «οἱ Γκαγκαούζοι δέχονται τοὺς Καραμανλῆδες ὡς ξένους καὶ μὲ δυσπιστία» ὅπως γράφει ὁ Μάνωφ⁵⁰.

ζ) Ἐχουμε ἀρκετὲς μαρτυρίες σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυση παροικίας στὰ Βαλκάνια ἀπὸ τοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες.

Ὁ J. Eckmann ἀναφέρει ὅτι μεμονωμένοι οἰκισμοὶ Καραμανλῆδων ὑπῆρχαν στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο, Βεσσαραβία, Κριμαία καὶ Συρία⁵¹.

Ὁ Σ. Α. Χουδαβερδόγλου-Θεόδοτος ὑπογραμμίζει ὅτι «οἱ τουρκόφωνοι Ἑλληνες τῆς Καππαδοκίας [...] διεκπεραιώθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, ἐγκατασταθέντες ἐν Βάρνη, Πύργω, Βαλτσικίῳ καὶ Παζαρδζικίῳ»⁵².

Παρόμοιες μαρτυρίες ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὰ καραμανλίδικα βιβλία. Ὁ Εὐάγγ. Μισαηλίδης μιλάει γιὰ σχολεῖα καὶ στὴ Ρωμυλία⁵³. Οἱ Νεαπολί-

49. α) *Ρισαλέϊ Σεριφέ...*, Κωνσταντινούπολη 1866. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, ὁ.π., τόμ. Γ', 1866-1900, Ἀθήνα, σ. 2. β) *Ἀζίμ βέ 'Αζίζ Ἰωάννης Πρόδρομοςον...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 26. γ) *Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιστικοῦ τῶν κοσμικῶν...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 30. δ) *Κιουλσέιν ρουχανί κι Μέγας Βασίλειοςον ἐξορκισμοσλαρή...*, Κωνσταντινούπολη 1870, ὁ.π., σ. 34.

50. Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 398.

51. J. Eckmann, «Anadolu Karamanli ağzlarına ait araştırmalar» (= Ἐρευνες σχετικὰ μὲ τὶς καραμανλίδικες διαλέκτους στὴ Μικρὰ Ἀσία), *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Dergisi*, 8 (1950), σ. 165.

52. Σ. Α. Χουδαβερδόγλου-Θεόδοτος, «Ἡ τουρκόφωνος Ἑλληνικὴ Φιλολογία 1453-1924», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 7 (1930), σ. 301· πβ. Stojanov, «Littérature», σ. 80, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται σὲ Καραμανλῆδες στὴ Βουλγαρία καὶ ὅχι σὲ Γκαγκαούζους.

53. Εὐ. Μισαηλίδης, *Μουντεβεβῆ* (= Διάφορα), Κωνσταντινούπολη 1864, σ. 116: «Ἀνατολῆδᾶ βέ Ρούμελιδε πουληνάν μεκτεπλεριμίζ».

τες (Νεβσεχिरλήδες) είχαν εγκαταστάσεις τυριών στη Βουλγαρία, Ρουμανία, Βεσσαραβία⁵⁴. Οί κάτοικοι της κοινότητας Τυάνων (Δένει) Καπαδοκίας μετανάστευσαν οικογενειακώς στην Πετρούπολη και στην Όδησσό⁵⁵. Ύψηλές θέσεις χάρη στο εμπόριο κατείχαν στην τελευταία πόλη και οί προερχόμενοι από την κοινότητα Κέλβερι Καπαδοκίας⁵⁶.

η) Όταν ο Μεχμέτ Β' εγκατέστησε τους τουρκόφωνους Μικρασιάτες στην Κωνσταντινούπολη, μιὰ από τις ένορίες που ιδρύθηκαν τότε ονομάστηκε Karaman⁵⁷. Επίσης ή εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου Ύψω-μαθειών μετονομάστηκε σε "Αγιο Κωνσταντίνο της Καραμανίας ή τών Καραμανιωτών⁵⁸.

Αξίζει νά σημειωθεί ότι δύο χωριά, τὸ ένα στη Βουλγαρία⁵⁹, στην περιοχή του Rouse, 21 χλμ. νοτιοανατολικά του Svišton, και τὸ ἄλλο στη Δοβρουτσά Ρουμανίας⁶⁰, σε απόσταση δύο ὥρων από την κωμόπολη Μαγγάλια, φέρουν τ' ὄνομα Karaman, σ' ένδειξη εγκατάστασης εκεί τουρκόφωνων Μικρασιατών.

θ) Όμοιότητα παρουσιάζει και ή γλώσσα τών Γκαγκαούζων και τών Καραμανλήδων. Ένδεικτικά παραθέτουμε ἐδῶ δύο φράσεις που ἐπιβεβαιώνουν την ὁμοιότητα αὐτή, ὅσον ἀφορᾷ τή σύνταξη, με την τελική πρόταση στο τέλος και ὄχι τὸ ρήμα ὅπως συμβαίνει με τὰ τουρκικά.

54. *Νέβσεχир Мектеплеринін Дерсаадет Ёφορείασηнен Гиуџинџи Сенет Дебриеси 1820-1920* (= 'Εκατονταετηρίδα της Έφορείας στην Κωνσταντινούπολη, τών ελληνικών σχολείων Νεαπόλεως Καπαδοκίας 1820-1920), Κωνσταντινούπολη 1920, σ. 88.

55. Ιωάννης Ιωαννίδης, *Καισάρεια Μητροπολιτλερί βε μααλουμάτη μοντενβεβιά* (= Μητροπολίτες Καισαρείας και ποικίλη ὕλη), Κωνσταντινούπολη 1896, σ. 149.

56. *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον 1913*, ὁ.π., σ. 232.

57. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve imareti inşaatı 1550-1557* (= Τὸ τζαμί Σουλεϊμανιέ και ή ἀνέγερσή του 1550-1557), τόμ. Α', "Αγκυρα 1972, σ. 145.

58. Μ. Γεδεών, «Τὸ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τών Κάτω Χρόνων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 8 (1888), σ. 200.

59. Εἶναι γνωστὸ με τ' ὄνομα Karaman ἀπὸ τὸ 1783. Σύμφωνα με την ἀπογραφή τοῦ 1962 εἶχε 2.897 κατοίκους. Ἡ καλλιέργεια δημητριακῶν, λαχανοκηπευτικῶν και ή ἀμπελοურγία ἀποτελοῦν την κύρια ἀσχολία τους. Στο ἔδαφος τοῦ χωριοῦ βρέθηκαν λείψανα ἀπὸ θρακικὸ οἰκισμὸ τοῦ 3^{ου}-5^{ου} αἰ. Βλ. *Kratka bálgarska enciklopedija*, τόμ. Β', Σόφια 1964, σ. 624· πβ. Μάνωφ, «Ποιοι εἶναι», σ. 398.

60. Χατζη-Ιορδάνου, *Όδοιπορικὸν 1843*, Ἀριθ. (= Κεφάλαιο) 121, σ. 100. Γιὰ τὸ «ὁδοιπορικὸ» βλ. Κ. Παπουλίδης, «Τὰ χειρόγραφα 167 και 168 τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτουτοῦ Κωνσταντινουπόλεως», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 2 (1980), σ. 205-210.

Nastraddin hoca bir kere
isteyor komşusundan versin
ona kazanını su kaynat-
maya.

Ὁ Νασρεντίν Χότζας ζητάει
κάποτε ἀπὸ τὸ γείτονά του νὰ
τοῦ δώσει τὸ καζάνι του γιὰ νὰ
ζεστάνει νερό.

Σατετλοῦ ἐφέντιμ, μπεντεγγίτζ ρώμτζα τιλου-
μί, χάτμ ιτίπ τεκαγιούτ ιτμέιλεν, μίπρ ζεμανέ-
τεκλου, φίλβακίτ ὀλκι ζεμανοῦν ἀρασιντά, νέ
καταρ ἐκκλησηاميζοῦν κιταπλارινού ἀγκαμάκ
οὔζρε ὄνλαροῦ, βουκουφλουγά σαάγι ιτμέιλεν
ζιατεϊιλεν, μεμεούλ βουκούφ ὀλτοῦμ ἐν σογ-
γουντά ἐρ σεϊλέρ ιτζήν, ικτιζά βατζίπ βέ κερέκ
ὀλανλαροῦ, κί μουουμί ὀρθόδοξος χριστιαν-
λάρ κερεκτοῦρ μαχανασίς ἱμανοῦν τεκαγιου-
τλουϊνού, σαάγι ιτίπ τουτμαγιά.

Ἀσχολούμενος ἐγὼ Πανιερότατε δέσποτα εἰς
τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, καὶ εἰς ὅσα ἀνήκου-
σιν εἰς κατάλειψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλί-
ων, ἕως εἰς ἓνα καιρὸν διορισμένον καθ' ὃν ὑπὸ
τοῦ κρείττονος οὕτω κληθεῖς, ἐπληροφορήθην
τέλος πάντων περὶ πάντων ὅσα εἰσὶ τὰ ἀναγ-
καιότερα, καὶ χρησιμότερα ὅπου χρεοστοῦσι
νὰ φυλάττουσι οἱ τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγμα-
τος χριστιανοὶ ἀπαραιεῖωτα τὰ συστατικὰ τῆς
εὐσεβείας.

ι) Τὴν παράδοση ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκκοπὴ τῆς γλώσσας, σὲ περί-
πτωση ποὺ θὰ μιλοῦσαν τὴ μητρικὴ τους γλώσσα, τὴ βρίσκουμε καὶ
στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς Καραμανλίδες⁶³.

61. Atanaš Manov, *Potekloto na Gagauzite, tehните, običai i nravi v dve časti*
(= Ἡ καταγωγή τῶν Γκαγκαούζων, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά τους σὲ δύο μέρη), Βάρνα
1938, σ. 150.

62. Σεραφεὶμ Ἱερομόναχος, *Ἰπτιλά Κελαμί τζανά κιφαετλοῦ* (= Λόγος ψυχοφε-
λέστατος), Βενετία 1753, 7^ο φύλλο τοῦ προλόγου ποὺ δὲ φέρει ἀρίθμηση. Ἡ ἴδια
ὁμοιότητα παρατηρεῖται στὴ φωνητικὴ καὶ στὴ μορφολογία: διφθογγισμός, ἑλ-
λειψη ἀρμονίας φωνηέντων κ.ἄ. βλ. Baydar, *Tanrıöver*, σ. 156: «Kîmin arabasina
pînersa, onun türküsünü çalar». Ἀντίθετα, ὁ Menzel παραδέχεται ὅτι στὰ γκα-
γκαούζικα ἡ ἀρμονία φωνηέντων διατηρήθηκε κατὰ τρόπο δυνατό· βλ. Menzel,
«Gagauzlar», σ. 707.

63. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 219· πβ. Popescu, «Populations musulmanes de la
Roumanie, III Les gagautci», *Revue du monde Musulman*, τόμ. Α', σ. 196, Παρί-
σι, Δεκέμβριος 1906 (δυστυχῶς δὲν μπορέσαμε νὰ δοῦμε τὴ μελέτῃ αὐτῇ· τὴν
παραπομπὴ παίρνουμε ἀπὸ τὸν Μάνωφ, «Ποιοὶ εἶναι», σ. 395)· πβ. Σ. Α.
Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος, *Ἡ τουρκόφωνος*, δ.π., σ. 301· Ἐμμ. Τσαλίκολγλου,

ια) Ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία, κτηνοτροφία, μεταξοσκωληκοτροφία. Κατ' ἐξαίρεση οἱ Γκαγκαούζοι ἐπιδόθηκαν καὶ στὴν ἀλιεία, ἐπειδὴ ἦταν ἐγκαταστημένοι σὲ παραθαλάσσια περιοχὴ⁶⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πιὸ πάνω ὁμοιότητες ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένες συνήθειες πού τὶς βρίσκουμε ὄχι μόνο στοὺς Γκαγκαούζους καὶ στοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες ἀλλὰ καὶ στοὺς κατοίκους ἄλλων περιοχῶν. Μολαταῦτα κρίναμε σκόπιμο νὰ τὶς ἀναφέρουμε:

α) Οἱ Γκαγκαούζοι συνήθιζαν νὰ ἐπισκέπτονται τὰ Ἱεροσόλυμα, τὸ Ἅγιον Ὅρος, διάφορα ἄλλα μοναστήρια, καὶ ἐπαίρναν τὸν τίτλο τοῦ Χατζῆ⁶⁵. Τῇ συχνῇ χρήσῃ τοῦ ὀρου *Χατζῆ* ἀπὸ τοὺς Καραμανλήδες ἐπισημαίνει καὶ ὁ S. Eyice σὲ μελέτη του γιὰ τὶς καραμανλίδικες ἐπιγραφές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⁶⁶.

β) Ἡ θυσία (kurban) ζῶων, πουλερικῶν εἶναι ἓνα ἔθιμο πού παρατηρεῖται καὶ στοὺς Καραμανλήδες. Ὁ K. Karpat βρίσκει μεγάλες ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ κουρμπάνια τῶν Γκαγκαούζων καὶ τῶν Τούρκων.

Ὁ «Βόρειος» τῆς ἐφημ. *Μακεδονία* τῆς Θεσσαλονίκης παρατηρεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει πανελλήνιον μορφήν καὶ φθάνει ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»⁶⁷.

«Λαογραφικὰ τῶν Φλαβιανῶν (Ζιντζίντερε) Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 14 (1971), σ. 123· Γ. Νεαπολιτάκης, «Οἱ Μικρασιῶται καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα», περ. *Ἀπ' Ὅλα*, ἔτος 9 (1918), φύλ. 481-482: «Δυστυχῶς ὁμως ἡ εὐστροφία τῆς γλώσσης λείπει ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ἂν ἔχασε τὰς πληγὰς τῆς μαχαίρας, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ ἀποκτήσῃ τὴν λεπτότητα, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ θεία γλῶσσα».

64. Menzel, «Gagauzlar», σ. 707· Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 240· Zajackowski, «Gagauz», σ. 971.

65. Güngör, «Ἐπιμέλεια», σ. 229.

66. Semavi Eyice, «Anadolu'da "Karamanlica" kitabeler» (= Καραμανλίδικες ἐπιγραφές στὴ Μικρὰ Ἀσία), *Belleten*, 153 (1975), σ. 30.

67. «Πιβαλιατὰ κιορὲ μεζκιούρ ἱτζὶ δελὶκ διρεκλὲρ ἱτζερουσηνδὲ (Ζινδζίδερε, Ἅγιος Γεώργιος ἐκκλησίασηνδα) ζεμάνι ἀτηκδὰ γιαπανὶ βὲ γιάχοδ ἀδὶ κοκερδζινλὲρ γιακαράκ κουρπάν σουναρλάριμις. Κιορουλιόρκι ἔλ γέβμ Νοέμβρ. 3 δὲ λειτουργία πασλαμακσηζήν ἐχαλινὶν μεζκιούρ ἅγιος Γεώργιος Ἐκκλησίαση οὐζερινδὲ ταβούκ, χορὸς βὲ σάῖρ χαϊβάν κεσμεσί πού ἀδετδὲν ἱλερού κελμίσδир» [= Λέγεται ὅτι, μέσα στοὺς δοκοὺς ἀπὸ σίδερο (τοῦ ἱ. ναοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς κοινότητος Ζινδζίδερε Καισαρείας) θυσίαζαν τὰ παλιὰ χρόνια περιστέρια, ἄγρια ἢ τὰ συνήθη. Ὅπως φαίνεται οἱ θυσίες πού κάνουν σήμερα οἱ κάτοικοι πρὶν ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ ἐπάνω στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς 3 Νοεμβρίου, ὁπότε κόβουν κότες, πετεινοὺς καὶ ἄλλα ζῶα, προέρχονται ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνήθεια]. Βλ.

γ) Οί Γκαγκαούζοι διατηρούσαν σὲ πηγάδια κρέατα, παστουρμάδες, σουτζούκια, τρόφιμα κ.ἄ. Εἶχαν πηγάδια γιὰ σιτηρά, γιὰ πατάτες, γιὰ ρεπάνια κ.ἄ.⁶⁸.

Γνωρίζουμε ὅτι οἱ καλύτεροι κατασκευαστὲς παστουρμάδων, σουτζουκιῶν ἦταν οἱ Καραμανλήδες. Ἀκόμη εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Ἀνατολίτες ἄνοιξαν σπίτια, ἐκκλησίες, διαδρόμους, συνοικίες ὁλόκληρες κάτω ἀπὸ τὴ γῆ στὴν Καππαδοκία, ποὺ ὑδρεύονταν ἀπὸ πηγάδια. Οἱ ὑπόγειες αὐτὲς κατοικίες, ἐκτὸς ἀπὸ καταφύγια, χρησίμευαν κυρίως γιὰ ἀποθήκες, γιὰ κελάρια, ὅπου διατηροῦσαν κρασιά, φρούτα, τυριά κ.ἄ.⁶⁹.

δ) Τὰ διάφορα φαγητά, τουρσιά, τὸ πετμέζι ἀπὸ ζαχαροκάλαμο, καρπούζι, παντζάρια κ.ἄ., οἱ διάφοροι χοροὶ στὰ πανηγύρια, γιορτές, ἀποκριές, γάμους εἶναι τὰ ἴδια καὶ στοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες⁷⁰.

ε) Ὁ Κ. Karpāt παρατηρεῖ ὅτι οἱ Σλάβοι, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρουμάνοι διατηροῦν τοὺς ὅρους *Boje*, *Θεὸς* καὶ *Domn* ἢ *Dumnezeu*, ἐνῶ οἱ Γκαγκαούζοι τὸ *Allah*. Ὑπογραμμίζουμε ὅτι καὶ οἱ Καραμανλήδες χρησιμοποιοῦσαν τὸ *Allah*⁷¹.

Ἐξετάζοντας τὸ θέμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι δυνατό νά ἀνακαλυφθοῦν καὶ ἄλλα κοινὰ σημεῖα ἀνάμεσα στὶς δύο κοινότητες. Ὡστόσο, καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρθηκαν πιστεύω ὅτι ἰσχυροποιοῦν τὴν τέταρτη θεωρία, ἡ ὁποία παραδέχεται ὅτι οἱ Γκαγκαούζοι εἶναι οἱ τουρκόφωνοι Μικρασιάτες, οἱ γνωστοὶ ὡς Καραμανλήδες.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ

Ἰωάννης Κάλφογλους, Ἰωάννης Πρόδρομος Μοναστηρὶ γιάχοδ Μονὴ Φλαβιανῶν, Κωνσταντινούπολη 1898, σ. 39· πβ. Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 112· Ἐμμ. Τσαλίκογλου, «Λαογραφικά τῶν Φλαβιανῶν (Ζιντζίντερε) Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, 14 (1971), σ. 139· Karpāt, «Gagauzların», σ. 173· Μάνωφ, «Ποῖοι εἶναι», σ. 394 καὶ 396· Zajaczkowski, «Gagavuz folkloru», σ. 234.

68. Cebeci, «Βιβλιοκρισία», σ. 529.

69. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες στὴ σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 1 (1977), σ. 49.

70. Cebeci, «Βιβλιοκρισία», σ. 529· Κτενίδης, «Λαογραφικά», σ. 117· πβ. *Νέβσεχir Μεκτεπελρινίν*, ὁ.π., σ. 109: «κουροῦ (οὐζοῦμ) κεσμέ, πάγ ποζουμου βέ πὶλ ἄχρηδ κιτζελί κιουνδουζλου πετμέζ βέ ρετζέλ καϊνατμαλαρή, ἔτλικ κεσερέκ σουδζούκ, παστηρημά ἱμαλή μινασεπετλερί ἱλέ γιαπηλάν εἰλενδζελέρ» (= ἡ συγκομιδὴ σταφυλῶν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔβραζαν πετμέζι καὶ ρετσέλι νύχτα μέρα, ἐπίσης οἱ διασκεδάσεις ποὺ γίνονταν μὲ ἀφορμὴ τὴν κατασκευὴ σουτζουκιῶν καὶ παστουρμάδων).

71. Karpāt, «Gagauzların», σ. 174· πβ. Ἀ. Ἰορδάνογλου, «Καραμανλίδικες ἐπιγραφές τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλή Κωνσταντινουπόλεως», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 1 (1981), σ. 77.